II. évfolyam. Melléklet a GYERMEKVEDELMI LAP 2. számához. 2. szám.

A MAGYAR GYERMEK-TANULMÁNYI TÁRSASÁG KÖZLÖNYE.

A GYERMEK

KIADJA: AZ ORSZÁGOS GYERMEKVÉDŐ LIGA.

Megjelenik julius és augusztus kivételével havonként legalább egy ívnyi terjedelemben.

Gróf Teleki Sándor, Babarczi Schwartzer Ottó, Bárczy István dr. és Náray-Szabó Sándor elnökök közreműködésével szerkesztik:

Nagy László felelős szerkesztő,

Berkes János, Grósz Gyula dr., Pekár Károly dr. és Ranschburg Pál dr. szerkesztő bizottsági tagok.

A gyermek rokonszenvi érdeklődése.

Irta: **Nagy László** Budapestről.

Azokat a megfigyeléseket, amelyek agyagul szolgáltak a rokonszenv s az érdeklődés összes többi motivumai hatásainak megállapításához, az 1907. év nyarán, július és augusztus hónapokban végeztem Gödöllőn 10 fiú és 10 leánygyermeken; a 10 fiún július havában, a 10 leányon augusztusban. E gyermekek az Országos Gyermekvédő Liga „gödöllői nyári konviktusából" valók voltak. Mind a fiúk, mind a leányok életkora a 8—14 évekre esett, egy fiúcska kivételével, aki 5 éves volt és egy leányka kivételével, aki csak 7-dik évét töltötte be. Ez magyarázza meg azon körülményt, hogy az itt közölt tanulmány leginkább a tulajdonképeni (8—14 éves) gyermekkor tevékenységével foglalkozik. Mind a fiúk, mind a leányok általában szegény sorsú szülők gyermekei voltak, kevéssé intelligensek; nagyobb részük falun csak kevés időt töltött, vagy éppen semmit. Tehát kitünő anyagul szolgáltak a kitűzött tétel vizsgálatához. Az eljárás, röviden jelezve, abból állott, hogy a fiúgyermekeket elvittem öt előre meghatározott kirándulásra, a közeli tanyákra, pusztákra, falvakba; a leányokkal ugyene kirándulásokat tettük meg. A megfigyeléseket otthon pontosan feljegyeztem, mindeniket külön-külön lélektanilag feldolgoztam s végül az egészet összefoglaltam. Az összefoglaló dolgozatba a tanulmány kiegészitése végett egyéb megfigyeléseimet is bele foglaltam. Kötelességemnek tartom még e helyen *Dallos* Lajos rákoskeresztúri gyermekmenhelyi tanító úrnak és *Csizmazia* Ilona fővárosi tanítónőnek, mint a nyári konviktus vezetőinek, azon készséges támogatását, amelylyel feladatom megoldása körül segítettek, szíves köszönetemet nyilvánítani. Végül megjegyzem, hogy e dolgozatom egy fejezete leend *„A gyermek érdeklődésének lélektana"* cimü sajtó alatt levő könyvemnek, amelyben a gyermek érdeklődésére vonatkozó összes vizsgálataimat fogom összefoglalni.

A rokonszenv két egyén tudatközösségén alapul. Ez a tudatközösség a felnőtt korban leginkább a szellemi tartalomra vonatkozik s a rokonszenv többékevésbbé bonyolult lelki műveleteknek, gyakran magasabb szociális eszméknek és tényezőknek hatásából származik. Minél lejjebb haladunk azonban az emberi fejlődés fokozatain, annál inkább szemünkbe tünnek a rokonszenv testi és ösztönszerű vonatkozásai. Ha ezen lefelé menő fokozatok szerint vizsgáljuk a gyermekí rokonszenv jelenségeit, úgy azon eredményre jutunk, hogy a rokonszenv a maga legelemibb és ösztönszerű formájában már a csecsemőkorban mutatkozik.

Azon ösztönszerű tényezők közül, amelyek már a csecsemőben létrehozzák a rokonszenvi érzés valamely sejtésszerü jelenségét, a legkorábban jelentkezik *a testi együttérzés*. Mikor az anya csecsemőjét magához öleli, kebléhez szorítja, vagy a későbbi korban, amikor a karonülő gyermek anyját átöleli s az anya őt szorosan tartja, akkor a közös tapintás-, hő- és mozgásérzetek következtében bizonyos együttérzés fejlődik ki. Ez a testi együttérzés bizonyos tudatközösséget hoz létre, ami meglátszik az anya és gyermek kölcsönös odaadó magatartásán; a két lény eggyéforrni látszik.

A tudatközösségnek másik elemi tényezője az *utánzás*. Amikor a csecsemő valamely személynek a cselekvését utánozza, akkor az együttcselekvés pillanataiban a két személy tudatának tartalma kölcsönösen kicserélődik, azonossá válik. Ilyen együttcselekvések, amikor a gyermek rámosolygó anyjára visszamosolyog; ha anyja ajkát csucsorítja, ő is azt teszi; ha anyja tapsol, ő is tapsol. Minthogy az utánzások létrejöttének feltétele a gyermek észrevevő (percipiáló) képességének kifejlődése, azért ezek később mutatkoznak a testi együttérzésnél, de éppen ez okból a megindítói a tudat szellemi közös tartalma kifejlődésének.

Ismeretes azonban, hogy a csecsemő a vele foglalkozó személyeknek érintkezését nem fogadja egyenlő szivességgel. Egyikhez hozzásímul, a másik ellen tiltakozik. Egyikkel szemben tehát ösztönszerűen létrejön a testi együttérzés, a másikkal szemben nem. Igy vagyunk a cselekvések kölcsönös kiváltásával is. A gyermek az egyik személy cselekvéseit ösztönszerűen utánozza, a másikéit nem. E tényeket csak úgy magyarázhatjuk, ha feltesszük, hogy van a rokonszenv keletkezésének egy harmadik tényezője is, *a szociális vonzalom ösztöne*. Ezen ösztön teszi érthetővé azon sajátságos tüneményt, hogy a gyermek

rokonszenvi érzéke már akkor mutatkozik, mikor még az ő egész szubjektív valójának érzése, azaz öntudata nincs kifejlődve. Már az egy-két éves gyermek érez legalább pillanatokig tartó rokonszenvet, pedig az ő szubjektív valóját a másik személy valójával összeegyeztetni, azt a személyt, mint hasonmását, rokon társát felfogni nem tudja. Az öntudatlan gyermek rokonszenve csupán az ösztöni élet eredménye lehet. A gyermek első, kezdetleges rokonszenvi érzéseit tehát úgy magyarázhatjuk, hogy a gyermek eredeti szociális ösztönét bizonyos ingerek, a testi együttérzések vagy az utánzások kiváltják, működővé teszik.

A gyermeknek az öntudat kifejlődése előtti és utáni rokonszenvi érzései tartalmukra nézve lényeges különbséget tüntetnek fel. Mikor a gyermeknek nincs meg az öntudata, akkor még sem a maga énjét, sem a külső személyt egységesen felfogni nem képes. A gyermek a személyeknek nem az egészét, hanem egyes cselekvéseiket mintegy elszigetelten látja. Ennélfogva a személyeknek a gyermekre való hatásai ébreszthetnek ugyan a gyermekben rokonszenvet, de ez az érzés nem magának a személynek, hanem az ő egyes cselekvéseinek szól. A rokonszenvi érzésnek ezt a kezdetleges jelentkezését azért *érzékleti rokonszenvnek* nevezhetjük. Jellemzi ezt a primitív rokonszenvet, hogy csak *pillanatig* tart, addig, amíg a jóleső hatást érzi a gyermek. Mihelyt megszünik a hatás, eltünik a vonzódás is.

Mikor a gyermek öntudata kifejlődött, akkor már mind a maga szubjektív öntudatát, mind a külső személyt képes összefüggő egység gyanánt felfogni. Ez a rokonszenvi érzés úgy jön létre, hogy valamely külső személynek, például egy hasonló korú gyermeknek észrevétele a rokontartalomnál fogva a gyermek egész szubjektívitását a maga egészében kihelyezi a külső személyre. A gyermek a külső személyben a maga énjét, a maga hasonmását, a vele egyenlőt látja.[1]) Ezért a rokonszenvi érzésnek ezt a német *szubjektív rokonszenvnek* nevezhetjük.[2]) Ennek a rokonszenvnek az oka tehát nem elszigetelt cselekvésben, hanem a személyben van. Éppen ezért az öntudat után fellépő szubjektív rokonszenvet az érzékletivel szemben az állandóság jellemzi.

A mi most már a rokonszenvi érdeklődést illeti, ennek legegyszerűbb külső befolyása abban áll, hogy a gyermek a külső személyre, pl. egy hasonló korú gyermekre *figyel*, felé néz s ezután társulást célzó *mozgásokat* végez, a kezét kinyújtja s a másik felé megy. Kitünik a gyermek e magatartásából, hogy a rokonszenvi érdeklődést személyek keltik fel s az érdeklődés személyekkel szemben nyilvánul. A rokonszenv tehát csak a fejlettebb, szubjektív fokán képes érdeklődés folyamatot gerjeszteni. Ellenben az alacsonyabb (érzékleti) fokon támadó rokonszenvnek érdeklődést keltő hatása nincs, habár egyes külső jelei mutatkoznak is Ugyanis a rokonszenvi érdeklődés nem zavarandó össze a csecsemő esengésével, amelyet édes anyja látásakor visz véghez. Ez csak külső alakjára nézve hasonlít a rokonszenvi érdeklődés folyamatához; de tartalma nem a rokonszenv, hanem a függés érzelme és az önzés. A csecsemő vágyik anyja felé, mert életösztönénél fogva érzi, hogy nélküle meg nem élhet s mert tőle valamely jól eső gondoskodást vár. Egyáltalán a kis gyermeknek igazi rokonszenvi érdeklődéséről csak akkor beszélhetünk, amikor a gyermek idegenek és pedig hasonló korúak iránt kezd érdeklődni. Ekkor már a rokonszenv *általánosító* színezetet ölt.

A rokonszenv azon motívumok közé tartozik, amelyeknek ható ereje a korral nem fogy, hanem növekszik. A rokonszenvi érdeklődés a fejlődés folyamán egyúttal teljesen át is alakul mind alakjára, mind tartalmára nézve. Ez az erősödés és átalakulás két tényezőnek a rokonszenvre való hatásától függ, u. m a *félelemnek* és a *tapasztalatnak* hatásától. Lássuk tehát ennek a két tényezőnek a rokonszenv fejlődéséhez való viszonyát.

A rokonszenvi érdeklődésnek kialakulásában a félelemnek és tapasztalatnak egymással szorosan összefüggő szerepe van ugyan, hatásuk mindazáltal különböző. A félelem eredeti ösztönszerű érzelem, amely *gátlólag* hat a rokonszenvi érzelmekre s ható ereje a fejlődés folyamán fokozatosan csökken; a tapasztalat pedig az öntudati élet kifejlődésével lépést tartó s fokozatosan erősödő tényező, amely átalakítólag hat mind a félelem, mind a szociális vonzódás érzelmére.

I. A *félelem* érzelmének első jelentkezése a csecsemőben a váratlan s erős benyomásoktól származó *megijedés* érzelme. Sem a fokozatosan jelentkező fájdalom érzések, sem a gyenge hirtelen benyomások nem okoznak ijedelmet. Ezért az erősség és váratlanság az ijedtség érzelmének kellékei; a kettő együtt hozza létre a külső támadás ösztönszerű megérzését. Ez az ösztönszerű félelem kezdettől fogva szociális jellegűnek látszik, mert a gyermekben személyekkel vagy személyeknek gondolt lényekkel pl. állatokkal szemben mutatkozik. A gyermek félelme az arc elrejtésében vagy az elbújásban nyilvánul, amely mozgások az ősi menekülő mozgásoknak maradványai.

A félelem érzelme hosszú ideig elszigetelten lép fel a szociális vonzódás érzelmétől. A gyermekben

---

[1]) Baldwin-Ortmann: Die Entwickelung des Geistes beim Kinde und bei der Rasse. 1898. Berlin. 119.

[2]) Baldwin csupán ezt az öntudat után fellépő szubjektív rokonszenvet tartja rokonszenvnek, a rokonszenv korábbi jelenségeit nem tartja egyebeknek, mint a gyermekre történő hatások jóleső érzéseinek. Ennek az állításnak azonban éppen a Baldwin által felhozott tények ellentmondanak. (L u. ott a 113—119. lapokat).

valamely váratlanul feléje közeledő személlyel szemben eleinte vagy kizárólag a vonzalom, vagy, ami gyakoribb, a félelem érzelme lép fel. Ez tart az érzékleti szociális vonzódás korában, tehát az öntudat kifejlődéséig. Amint azonban a gyermek a szubjektív szociális vonzódás korába lép, megkezdődik a tapasztalatszerzése az egyes személyekről. A gyermek az ő kedvező szociális tapasztalatait, amelyeket két, három, négy vagy több egyénről szerzett, összekapcsolja, minek következtében bizonyos kezdetleges neme fejlődik ki benne az *általánosított* szociális érzelemnek. Ha tehát valamely ismeretlen váratlanul közeledik feléje, első érzése még mindig a támadás sejtése ugyan, de az egyén látása a képzetkapcsolódásnál fogva feltámasztja benne az általános szociális érzést is s lelkében a két ellentétes érzés között bizonyos küzdelem támad. A szociális vonzódásnak az ösztönszerű félelemmel való ezen küzdelme teszi ki azon jelenségnek lényegét, amelyet a gyermek *szégyellőségének* szoktunk mondani.

A szégyellés érzelmének fő elemét, ezen a fokon, a félelem teszi ki, a szociális vonzódás csak alárendelt szerepet játszik benne. Ezért a szégyellésnek (ezen a fokon) az organikus félelemhez hasonló külső jelei vannak, amennyiben a gyermek menekülő mozdulatokat végez. A különbség mégis az, hogy a küzdelem érzése is kifejeződik az arcon s a gyermek egész magatartásán.

Ha egy idegen egy 3—6 éves gyermekhez hirtelen közeledik, akkor a gyermek az arcát elfedi karjával vagy félre fordítja fejét, vagy szembe néz ugyan vele, de arca eltorzul, menekülni akarna ugyan, de nem mer, lábai meggyökeresednek.

A gyermeknek ez a primitiv szégyellőssége rendkívül érdekes és csalóka tünemény. A felületes szemlélőnek egyáltalán nem teszi láthatóvá a gyermek igazi rokonszenvi érdeklődését. A gyermek öntudatát a félelem érzelme rendesen csak addig tartja kötve, míg az idegen személynek hatása alatt áll; mihelyt ez a közvetlen hatás megszünik, a szociális vonzódásnak elébb gátolt érzelme működni kezd s felszinre kerül. Ebből megmagyarázható az a gyakori, igen sajátságos jelenség, hogy a gyermek akkor kezd az idegennel barátkozni, az ő személyével foglalkozni, amikor már eltávozott.

Gödöllőn egyik tanyai uton megszólítok egy 6—7 éves gyermeket, egy béres fiacskáját; a gyermek eltakarja arcát s a legnyájasabb beszéddel sem lehet belőle egy szót sem kicsalni. Mikor azonban elváltam tőle, utánam kiabált: „Bácsi hova megy?“ Egy másik hasonló esetben a gyermekek az elválás után igy kiabáltak: „Bácsi, jöjjön vissza!“ Harmadik esetben: „Bácsi, adjon cukrot!“

Egy cselédünknek közel 3 éves leánykája (Gödöllőn) nagyon félt a kutyától. Kétségbe esett, haza udvaron meglátta; de ha biztonságban érezte magát, akkor a távoli kutyaugatásokat csúfolódó hangon, gyűlölködve utánozta. Ebben az esetben a gyermeknek az ellenszenve szabadult fel, amelyet a félelem elnyomva tartott. Ez az eset azért is érdekes, mert bizonyítja, hogy az ellenszenv is lehet az érdeklődés motivuma.

Ugyanezen leánykával szemben mindent elkövettem, hogy megnyerjem a vonzalmát, azonban minden közeledéskor nagy idegenkedést mutatott. A leányka magatartása azért volt igen érdekes, mert amikor nem látott, sokat emlegetett rokonszenvesen.

Ez a sajátságos jelenség még a későbbi (7—15) éves korban is előfordul, habár a felnőttebb gyermek a maga tudatos akaratával sokkal hamarabb le tudja győzni a fölösleges félelem érzelmét.

A gödöllői nyaralótelep leányai gyakran érdeklődve nézegették a karámban heverésző tehéncsordát. Egyszer bevezettem őket a tehenészet nagy istállójába. Mikor beléptünk, a 100 tehén látása és közvetlen közelsége oly nagy félelmet plántált a gyermekekbe, hogy szinte megdermedtek és elnémultak Mikor azonban belátták, hogy a leláncolt tehenek nem bánthatnak, lassanként felülkeredett a régi rokonszenvi érzésük s elkezdték a teheneket takarmánnyal kínálgatni.

Egy szérűn szabadon legelő és egy kocsiba fogott lovat találtunk. A leánykák figyelmét magyarázattal és mutogatással a ló legelésére akartam terelni. Ők azonban húzódoztak s rokonszenvi érdeklődésük teljes erővel a befogott lóra irányult, amelytől nem tartottak s nagy halom füvet szedtek számára.

E példák illusztrálják a szociális vonzódás és az ösztönszerű félelem sajátságos viszonyát; megvilágítják azt a módot, amely szerint a vonzódás át-áttöri a félelem páncélját; de kétségtelenné teszik a következő általános tételt is: a félelem, amely a 3 éves korig ösztönszerű jellegel bír, a 3—6 éves korban pedig mint primitív szégyellés mutatkozik, *gátlója a rokonszenvi érdeklődések keletkezésének.*

A gyermeki szégyellőségnek érzelmét átalakítja s szociális öntudatát tovább fejleszti egy ujabb tényezőnek, a *szociális érvényesülésre törekvésnek* fellépése. A gyermek ugyanis kezd átalakulni passzív szociális lényből aktívvá; érvényesülni akar a maga cselekvéseivel s a cselekvéseiből származó alkotásokkal: játékaival, rajzaival, homoképitményeivel, dalaival, szavalataival s egyéb tevékenységeivel. A gyermek ezen tevékenységekre és átalakításokra, mint énjének közvetlen megnyilatkozásaira, átszármaztatja a maga szociális öntudatát, a szociális vonzódását s minthogy a félelem érzése még mindig megvan, ezt az érzelmét is. Egyszóval kifejlődik a gyermekben a *szégyellés érzelmének egy magasabb szociális* vagy *objektiv foka*, amely már nem annyira a gyermeknek

személyére, mint személyes alkotásaira, tevékenységeire vonatkozik.

Minthogy a gyermeknek ezen — szintén igen sajátságos — magatartásában már sokkal több a szociális elem s kevésbé erős a félelem érzése, mint a primitív szégyellésben, azért ezzel már sokkal világosabban és közvetlenebbül ki tudja mutatni a maga rokonszenvi érdeklődéseit, mint kisebb korában az ösztönszerű félelem hatása alatt. Tapasztaljuk például a következő intenzitási fokozatokat:

a gyermek azzal, akivel rokonszenvezik, meg osztja játékát, vagy rajzol, danol, szaval neki; ezt cselekszi a pajtásaival s a hozzá közel álló felnőttekkel;

a közömbös egyének előtt tovább folytatja eme tevékenységeit, anélkül azonban, hogy azokkal a közömbös személyre hatni akarna;

azon személy elől, akitől idegenkedik, eltakarja rajzát, elrontja homoképitményét, nem szaval, nem dalol.

Idővel, a tulajdonképeni gyermekkorban, az érvényesülésre való törekvés a gyermeknek egymáshoz való szociális viszonyát lényegesen átalakítja. Ugyanis amint a gyerekek külső tevékenységi vágya erősödik, akkor az a törekvésük, hogy társaik között érvényesüljenek, hogy reájuk hassanak (s egyéb tényezők is, amelyekről most nem lehet szó) egymással szembeállítja éppen az egyenlőket. Az egyik gyermek akaratának érvényesülését megnehezíti a másik gyermek érvényesülésre törekvése, minél fogva kifejlődik az egyenlők között a *küzdelem*. E küzdelem, ha félelemmel társul az idegennel szemben, akkor a *védekezésben* nyilvánul. E védekezés azonban többé már nem passzív, hanem aktív természetű, néha valóságos *harc*. Ez a harc pozitív és negatív rányban hat a rokonszenvi érzelemre; az együttérzőket és küzdőket *mélyebb rokonszenvre hangolja*; másfelől *gátolhatja* az idegenek között a rokonszenv kifejlődését, sőt kiélesítheti az ellentétet, illetőleg étrehozza az *ellenszenvet*. Ennek a kornak tehát a a kisebb korral szemben az az érdekes jelensége van, hogy míg a 2—5 év körüli gyermek a vele egy korúakkal szemben általános és egyenlő fokú érdeklődést mutat, addig ebben a korban a gyermekek kortársaikkal már kétféle viszonyba lépnek, egymás mellé vagy egymással szembe kerülnek az egykorúak. Egyszóval megkezdődik a rokonszenvi érzelem differenciálódása. Másik figyelemre méltó különbsége e kornak az előbbivel szemben, hogy a szociális érzelmek nagy gyarapodását tapasztaljuk, úgy, hogy e korban a rokonszenv és ellenszenv érzelme általában véve már egyenlő erővel jelentkezik. Természetesen, az ellenszenv épp ugy lehet az érdeklődés motivuma e korban, mint a rokonszenv.

Gödöllőn három 10—12 év közötti paraszt-gyermekkel jöttem haza a késő este az erdőn keresztü A másik úton a tanya felől egy, a falu felé törekvő gyermek dala és füttye hallatszott. Az én kis társaimban felébredt az idegen gyermekkel szemben a küzdelem ingere s kihívó szavakat kiabáltak át neki; a mellett folyton figyelemmel kisérték az ismeretlen ellenséget. Ilyen megjegyzéseket hallottam tőlük: „Haraszti tanyáról való!“ „Már nem danol! Nem fütyül!“ „Jön erre felé!“ Mikor összetalálkoztak, a 11—12 éves jövevény merészen szembe szállott az én társaimmal s miután néhány fenyegető szót váltottak, elváltak egymástól. Ime a küzdelem, mint az ellenszenv tényezője!

Az együttérző és tevékenykedő társak között természetszerűen jön létre a rokonszenv érzelme. Ez az érzelem fokozott mértékben fejlődik ki a társak között a *gyengébbek, kisebbek* iránt. Ennek oka egyrészt az önzés, mert az erősebb a gyengébben az önérvényesülésének, hatásra törekvésének kész eszközét, médiumát keresi; másfelől, része van abban az eredeti szociális érzésnek is, amely a gyengébbnek segítésére, gyámolítására, önmagához való emelésére törekszik; egyszóval életre kel a *jóindulat* érzelme. Ez az érzelem a társak között egyeseket a rokonszenvi érdeklődés állandó középpontjává képes tenni.

A Gyermekvédő Liga gödöllői nyaraló-telepén a fiúk között volt egy 5 éves fiúcska. Ez állandó tárgya volt a gyermekek érdeklődésének. Otthon gyakran játszottak vele, hogy mulattassák; egy 14 éves fiú éjszaka is gondozta. Kirándulásainkon (a kisebbekre elvittük őt is) állandóan becézték, gondoskodtak róla, ő kapott először enni, inni; ha elfáradt, fölösleges ruháját elvették, sőt hátukon cipelték a gyermeket. A leányok is különös figyelemben részesítették egy 7 éves társukat.

Ugyancsak ebből a jóindulat érzéséből magyarázható a gyermekek rokonszenvi érdeklődése mindazon állatok iránt, amelyekről azt hiszik, hogy az ő gondoskodásukra rászorulnak, az ő szivességüket ellenállás nélkül elfogadják. A kicsiny gyermekek is érdeklődnek az állatok iránt, de egészen más szempontból, azért, mert azokban az ő hasonmásukat, járásukat látják. A kétféle kor érdeklődésének motívuma tehát az állatokkal szemben egészen más.

A nyaralótelep leánygyermekei egy kis cicát, amelyet a szőlők között találtak, állandóan becézgettek. Egy másik kiránduláson, amikor letelepedtünk, a körénk gyülekező tyúkokat kedveskedve hívogatták s ozsonnájukból etették. A karámban tanyázó borjak iránt sokkal inkább érdeklődtek, mint a tehenek iránt. A hazatérő csürhének disznai kevéssé érdekelték őket; de mikor a malacokat meglátták, egyszerre kitörő öröm fogta el őket. „Jaj, de kedvesek, de aranyosak!“ kiabálták.

Ellenben a fiúkat a heverésző csordában leginkább a bika érdekelte. A küzdelemre képes erő kifejezése imponált nekik.

Utóbbi fejtegetésünk eredményeként meg kell jegyeznünk, hogy a mikor a gyermek rokonszenve a kisebbek, gyámoltalanok felé is fordul, az lényeges haladást jelent, mert általa *jelentékenyen megtágul a rokonszenvi érdeklődés köre s egyúttal ez az érzelem erkölcsi értéket nyer.*

II. Említettük, hogy a rokonszenv azon motívumok közé tartozik, amelyek ereje és hatása az érdeklődés folyamatokra a korral együtt folyton nő. Ezt az előrehaladó átalakulást a gyermek folyton gyarapodó *szociális tapasztalatainak* köszönhetni. A félelemről szóló fejezet keretében sem kerülhettük el, hogy ne jelezzük a tapasztalat hatását is a fejlődésre; hiszen e tényezők hatása oly szorosan függ össze, hogy igen nehéz, nem is lehet azokat egymástól elvontan tárgyalni. Foglaljuk most össze a tapasztalat hatásáról mondottakat, amelyek leginkább a csecsemő és kisdedkorról szólanak és egészítsük ki a fejlettebb gyermekkorra nézve újabb részletekkel.

Említettük, hogy a gyermek első rokonszenvi érzelmei, amelyeket érzékleti rokonszenvi érzelmeknek mondottunk, három tényezőből, az eredeti szociális vonzódásból, a testi együttérzésekből s az utánzásból születnek. Ez a vonzódás az öntudat kifejlődése után u. n. szubjektív vonzódássá alakul át. Hogy a gyermek érzékleti vonzódása szubjektív vonzódássá alakul át, azt a szociális tapasztalatoknak lehet köszönni, amelyek az eredeti tényezőket, a szociális ösztönt, a testi érzéseket s az utánzást, mindinkább összefoglalják a külső személy egységes felfogásává. A *tapasztalatok első hatása tehát abban áll, hogy az érzékleti vonzódás átalakul szubjektív vonzódássá.* E tapasztalatok a testi érzések, főleg pedig az utánzások kapcsán származnak.

Említettük azt is, hogy amikor a kisded több személyről szerez tapasztalatot, lelkében bizonyos homályos általános érzés marad vissza a személyekről, amelynek következtében az ösztönszerű félelem összekapcsolódik a szociális vonzódás érzelmével s kifejlődik a szégyellés érzelme. A *tapasztalatok második hatása tehái abban áll, hogy az organikus félelem szociális tartalmat nyer: szocializálódik.*

A szégyellés érzelmére a tapasztalatok két irányban hatnak. Egyik hatás abban áll, hogy folyton *gyarapítják és erősítik annak szociális tartalmát* és gyengítik a szégyellés eredeti félelmi elemeit. Vannak azonban oly tapasztalatok is, amelyek a félelemnek kedveznek, ezt erősítik. Egyes egyéni viszonyokat leszámítva, úgy áll a dolog, hogy a tapasztalatok előbbi, pozitív hatása nagyobb az utóbbi, negatív hatásnál, ami kitünik azon tényből, hogy minél szélesebb körű a gyermek szociális tapasztalata, annál kevésbbé szégyellős. Ismeretes tény, hogy a városi gyermekek kevésbbé szégyellősek, mint a falusi vagy tanyai gyermekek.

A gyermek vonzódása az érzékleti korban (az öntudat kifejlődése előtt) semmi állandóságot sem mutat, az érzékleti benyomások szerint úgyszólván napról-napra, sőt pillanatról-pillanatra változik. Idővel (a szubjektív vonzódás korában) azonban az egyes személyekkel való érintkezés már bizonyos mértékig *állandóságot* teremt a gyermek vonzódásában. Állandóan vonzódik anyjához, dajkájához, apjához, testvéreihez vagy másokhoz, akikkel gyakran érintkezik. Ez az állandó vonzódás azonban nem értendő a szó valódi értelme szerint; mert a 3 éves gyermek rokonszenvét is a pillanatnyi benyomások vezérlik annyira, hogy képes az anyja iránti érdeklődését egyik hónapról a másikra, sőt rövidebb idő alatt is elveszíteni. Hogy azonban a gyermek vonzódása már ebben a korban az állandóság bizonyos fokára emelkedik, bizonyítja az a tény, hogy a gyermek akkor is foglalkozik környezete személyeivel, amikor őket nem látja, pl. játékai közben. A gyermek játékaiban, rajzaiban megnyilatkozik az ő rokonszenvi érdeklődése. De éppen a játékban és a rajzokban szereplő emlékképek bizonyítják, hogy a *vonzódások állandósága az érzékleti benyomásokból visszamaradt tapasztalati képzetek hatásának köszönhető.* Az állanó rokonszenvben az ösztönök mellett az értelmi elemek játszák a főszerepet.

Amíg a gyermek rokonszenvi érdeklődését az ösztönök, a szociális vonzódás, a félelem, a szociális érvényesülés vágya, irányítják, addig ez az érzelme általános jellegű: általában fél minden idegen felnőttől s vonzódik minden hasonmáshoz (egyenlő korúhoz). Idővel a gyermeket a szociális aktivitás, az érvényesülésre való törekvés szociális tapasztalatok szerzésére utalja. Amily mértékben növekedik a gyermeknek a szociális tapasztalatokból szerzett képzettartalma, oly mértékben igazodik a gyermek szociális vonzódása a külső személyek egyénisége szerint. Válogatni kezd a társai között, egyiket pajtásává teszi, másikat nem; sőt egyes idegen felnőttek iránt is kezd rokonszenvet vagy ellenszenvet érezni. A rokonszenvi érzelem ezen differenciálódása azon alapul, hogy a gyermekben a külső személyeknek az ő személyéhez való viszonyáról *értékítéletek* származnak. Az értékítéletekkel kapcsolatos szociális vonzódás már az öntudatosság bizonyos fokával van felruházva. Ez a vonzódás tehát *valódi rokonszenvnek*, ellentéte pedig *valódi ellenszenvnek* mondható, amely érzelmek kifejlődése szintén a szociális tapasztalatoknak tulajdonítható.

A valódi rokonszenvi érzelem alapjául szolgáló értékítéletek eleinte zavarosak, az önző érzelmek (az önérvényesülés vágya) által sugalmazottak s a mire

különösen utalni akarunk, *impulzívek*. A rokonszenvi érzelmek értékitéleteinek impulzivitásán értjük azt, hogy azokat főleg az éppen származó *külső tapasztalatok* hozták létre s kevésbbé a tudat emlékképei. A tudat pszihikai tartalmából csak később, az ifjú korban állanak elő rokonszenvi értelmek. A gyermekkor még nem a *benső* rokonszenv kora.

Minthogy a tulajdonképeni gyermekkor (8—14 év) rokonszenvi érzelmeit a *külső* tapasztalatok irányítják, azért — ha a rokonszenvi érzelemből származó érdeklődésfolyamatokat meg akarjuk érteni — úgy azt kell vizsgálnunk, miféle tapasztalatok alkalmasak e folyamatok származtatására. Az alább közölt vizsgálatok a rokonszenv ellentétére, az ellenszenvre is szólanak. Az ellenszenv kiinduló pontja ellentétes a rokonszenvével, de ugyanolyan erősítő tényezői vannak, mint a rokonszenvnek

Azon külső behatások közül, amelyek a rokonszenvi érdeklődések keletkezésének (a 8—14 éves korban) kedveznek, elsősorban érdemelnek említést:

1. Az együttes tevékenységek. Ezek közös lelki tartalmat hoznak létre. Az együttes tevékenység kapcsán megegyező érzékletek, ugyanazon testi érzések, a hideg és meleg, az éhség és szomjúság, a fáradság és pihenés közös érzései; közös mozgások, gondolatok, törekvések származnak. Fokozódik az együttes tevékenység hatása, ha annak mélyebb, bensőbb rugói vannak, pl. a közös küzdés ereje. A játszótársak között gyorsabban és mélyebben kifejlődik a kölcsönös rokonszenv, a pajtásság, mint az iskolatársak között. Az iskolatársak között is inkább a játszótéren, a kirándulásokon jön létre a rokonszenvi érdeklődés, mint az iskolaszobában.

A gyermek (8—14 éves) a felnőtt iránt rendesen közömbös. Csak akkor kezd iránta érdeklődni, ha az vele játszik, sétál, kirándul, csónakázik, vagy bármiféle, a gyermeknek jóleső tevékenységet vele együtt hajt végre. Egyik fővárosi tanítónőképző-intézet gyakorló elemi iskolájának egyik első osztályos, hét éves tanulójában semmi érdeklődést sem tapasztaltam magam iránt. Egy alkalommal azonban hólabdáztam vele az udvaron, ami a kis leánynak igen tetszett. Ezen idő óta nem megy el mellettem, hogy meg ne szólítana s bizalmasan elfecsegi otthona eseményeit. Gödöllőn a Gyermekvédő Liga nyaralótelepének fiús különösen leánygyermekei eleinte egy kissé idegenkedtek tőlem, azonban már az első kiránduláson megtörtént az összebarátkozás, ami a többi kirándulásokon — különösen a leánygyermekeknél — élénk rokonszenvvé fokozódott, annak ellenére, hogy a gyermekeknek — az öt éves fiucskát kivéve — szándékosan soha semmit sem vásároltam, őket ételneművel meg nem kináltam.

2. A külső személyektől, vagy állatoktól származó időben lefolyó ingerkapcsolatok szintén előmozdítják a rokonszenvi érdeklődések keletkezését. A *mozgó, cselekvő* személy, vagy állat inkább felkölti a gyermek érdeklődését, mint a pihenő, mozdulatlan. Hasonlóképen az ellenszenv felébresztésére is alkalmasabbak a mozgó és cselekvő személyek, állatok. A mozgás, cselekvés rokonszenvébresztő hatását fokozza a fiúgyermekeknél, ha abban az erő, a biztosság fejeződik ki.

A nyaralótelep fiúgyermekeinek rokonszenvét nagy mértékben bírta egy 11 éves fiú, aki a legélénkebb, legmozgékonyabb volt közöttük; eleven mozgásaival, játékaival, erőmutatványaival gyakran mulattatta társait. Egy kilenc éves fiúgyermek néha a dalával vonta magára társai érdeklődését. Egy 14 éves, igen fejlett fiú a maga biztosságával, nyugodtságával s mindenki iránt való szivességével érdemelte ki a gyermekek rokonszenvét. Az öt éves fiúcska iránt érzett rokonszenvről már szóltam. A nem eleven, csendes gyermekek kevésbbé voltak az érdeklődés tárgyai.

A leánygyermekeket a karámban heverésző borjak meglehetős közönbösen hagyták, de az ugrándozó, mozgolódó borjakkal sokáig szivesen foglalkoztak.

Egy 11 éves leánygyermek általában érdeklődött a mezei nyulak iránt. Egyszer az úton keresztülszaladó nyul láttára kitörő öröm fogta el, kacagott, sikított. Ugyanez a leányka az erdőben egy orrszarvú-bogarat talált, felvette s a kezében tartotta; mikor azonban a bogár mászni kezdett, nagy sikoltozásba tört ki s a bogarat eldobta.

3. Előmozdítják még a rokonszenvi érdeklődések keletkezését az esztétikai hatású érzékletek. Az esztétikai benyomás nemcsak az élettelen tárgyak iránti érdeklődésnek kedvez, hanem az élő személyek számára is biztosítja a gyermekek között az első rokonszenvet. Különösen a leányok rokonszenvi érdeklődéseiben van az esztétikai érzelemnek nevezetes szerepe.

Egyik tanítónőképző-intézetben az új növendékek első rokonszenve az előttük ismeretlen tanulótársak iránt rendesen ezeknek szépsége szerint igazodott; ez a hatás nyilvánult is az ő ifjúsági egyesületük választásaiban. Hogy a gödöllői nyaralótelep leányai a kis malacok, csirkék, kutyák, borjak, cica iránt érdeklődtek, abban része volt nemcsak a jóindulat érzelmeinek, hanem az esztétikai benyomásoknak is, ami kitűnik az ilyesféle megjegyzéseikből: „De cukrosak, de kedvesek, de aranyos!“

Itt említhető meg, hogy a száraz, puha, meleg test érintése, kellemes szag érzése előmozdítja a gyermekek rokonszenvi érdeklődését, ellenben hideg, nedves, érdes test és kellemetlen szag ellenszenvet támaszt. Részben ebből magyarázható a békáktól,

gyikoktól, bogaraktól, férgektől való iszonyodás. Másfelől a gyermekeknek a macskák, kis csirkék, kis kutyák iránti vonzalma azok meleg, puha testének érintéséből is származik.

III. A rokonszenvi érdeklődés egyaránt hoz létre külső cselekvéseket és passzív magatartást: figyelmet. És akár mint a cselekvésnek, akár mint az objektív szemléleteknek motivuma, *nagy hatással van a gyermek lelki életére.*

A rokonszenvi érdeklődésből származó cselekvések értékének megítélése végett szemünk előtt kell tartanunk e cselekvések kétféle természetét. A rokonszenvi érdeklődésekből sarjadzott egyes cselekvéseknek fő jelentősége abban áll, hogy *kifejezik* a gyermek rokonszenvi érdeklődését egyes személyek iránt. A gyermek eszközöket keres ahhoz, hogy érintkezést hozzon létre azon egyén között, akivel rokonszenvezik és a saját személye között. Az érintkezésre vágyás jellemzi a gyermeknek a nemi érzéstől ment, tiszta rokonszenvét is. Ez érintkezésnek haszna abban áll, hogy nemcsak kifejezi, de erősíti, gazdagítja is a közös tudat-tartalmat. Továbbá kétségtelen, hogy van e cselekvéseknek erkölcsi vonatkozása és tartalma is. Ugyanis a gyermek e szimbolizáló cselekvéseit leginkább a felnőttekkel szemben alkalmazza, azért mindig vegyít azokba valamit a hála és tisztelet érzelmeiből.

A rokonszenvi érdeklődésekből származnak azonban oly cselekvések is, amelyeknek *erkölcsi* célzata kimagaslik. A gyermek azzal, akivel rokonszenvezik, valami hasznosat, jót, kellemest akar tenni. Az olyan rokonszenvből származik ilyen cselekvés, amelynek fő motivuma a jóindulat érzelme. Innen van az, hogy ilyen cselekvéseket a gyermek leginkább kisebbekkel, gyámoltalanokkal hajt végre.

Az előbb jelzett cselekedeteket, t. i. a rokonszenv kifejezésére szolgáló működéseket, főleg a leányok között tapasztaltam. A nyaraló-telep leánygyermekei ugyanis felügyelő-tanítónőjüket s engemet a kirándulásainkon valósággal elhalmoztak rokonszenvük nyilvánításaival. Annyi virágot szedtek és adtak a kezembe, hogy már nem is birtam tartani. Mikor mondtam nekik, hogy nem vihetem haza a sok virágot, így szóltak: „Nem baj, csak tessék elfogadni!“ Az a virág, amit adtak, valóban szimbolum volt. Megelégedtek azzal, hogy kifejezzék a rokonszenvüket a virággal, de avval már nem törődtek, hogy az, amit nekem nyujtanak, állandó gyönyörűséget, hasznot okozzon. Ők csak élvezni akarták a saját rokonszenvi érzésüket.

A fiúk rokonszenvi érdeklődéséből származó cselekvéseknek másféle erkölcsi tartalma volt. Ők alig éltek a rokonszenvi érdeklődésnek tiszta, hogy hogy úgy mondjam, eszményi kifejezésével. Ők például a felnőttekkel szemben a rokonszenv olyszerű kifejezésére, miként a leányok tették, csak akkor adták magukat, ha erre kívülről kapták az ösztönzést. Ők is szedtek ugyan nekem virágot, de csak akkor, ha felügyelő-tanítójuk erre figyelmeztette. Ők a rokonszenvi cselekedeteiket leginkább a kisebb társaikkal szemben gyakorolták; különösen az öt éves fiúcskát gyámolították, gondozták úgy, amiként azt fennebb leírtam. A leányoknál is előfordultak ezek a jóindulatból származó cselekvések, de nem oly gyakran s nem oly bensőséggel, mint a fiúknál. A leányok azonban az ő együttlétüket, egymás dalolását, csevegését, szavalatát, játékát sokkal több jó indulattal tudták élvezni, mint a fiúk.

A rokonszenvi érdeklődés a gyermekekben *passzív magatartást, figyelmet* is hoz létre, körülbelül oly gyakran és erővel, mint külső cselekvést, minek következtében az *objektív ismereteknek* is forrásává válik. De ez a forrás a gyermek értelmi világára nézve még sem oly gazdag, mint azt a felnőtt önmagáról ítélve gondolja. A felnőtt korban ugyanis a rokonszenvi érdeklődés kiterjed a kedvelt egyénnek a személyére, annak minden tartozékára, cselekedeteire, alkotására, életkörülményeire, ezeknek közeli és távoli viszonylataira, multjára. Ha a rokonszenvi körbe belevesszük a történeti egyéneket is, úgy arra meggyőződésre jutunk, hogy a rokonszenvből az objektiv ismereteknek óriási tömege származik. A gyermekkorban ellenben sokkal szűkebb körre szorítkoznak a rokonszenvi érdeklődésből származó szemléletek. A gyermeknek a rokonszenvi érdeklődésből támadó objektív szemléletei rendesen nem terjednek túl az illető egyén személyén és legközelebbi viszonylatain. Mindazáltal ebben a korban is szereznek már a gyermekek a rokonszenvi érdeklődésből kifolyólag becses szemléleti anyagot. Megfigyelik a kedvelt személy testalkotását, ruházatát, testi állapotait, éhségét, szomjúságát; lelki állapotait, hangulatait, észjárását, játékait s egyéb cselekvéseit. A rokonszenvi érdeklődés a gyermek lélektani megfigyeléseinek kútforrása.

A siketnéma gyermek lelki világa.

Közli: **Berkes János** Budapestről.

E cimen figyelemreméltó értekezést irt az „*Eos*“ c. lap 1905. és 1907. évi évfolyamaiba *dr. Brunner*, az ausztriai izr. siketnémák intézetének igazgatója. Az értekezést a következőkben ismertetjük:

Brunner dr. mindenek előtt *Heinicke* Sámuelről emlékezik meg, mint aki a siketnémáknak a hangos beszédben való oktatását a jelbeszédre alapított francia iskolával szemben megvédelmezte s az ő tanítási eljárása „német módszer“ nevezet alatt minden kulturállamban elterjedt.

Majd így folytatja: Mint minden nevelésnek, úgy a siketnémák nevelésének és oktatásának is a lélektani tudás az alapja. Aki tehát siketnémákat eredményesen akar tanítani, annak ezek lelki tulajdonságait, sajátosságait ismernie kell.

A siketnéma lelki világába tekinteni azonban nem könnyű feladat. Megnehezíti ezt a beszéd hiánya. Igaz ugyan, hogy a siketnéma gyermek lelki állapotára bizonyos önalkotta jelekből következtetni tudunk, de az így szerzett megfigyelések egyrészt hiányosak, másrészt megbízhatatlanok.

Ebből magyarázható meg azután az, hogy a siketnémák lelki állapotával foglalkozó tudósoknak, lélekbúvároknak, nyelvészeknek és pedagógusoknak a siketnémák értelmi képességeiről vallott nézetei, amiket Brunner részletesen ismertet, rendkívül eltérők, a gyakorlati tapasztalatoknak ellentmondanak s azért tévesek is.

Ezen véleményeknek sajátsága, hogy azok, akik a siketnémákkal csak elméletben foglalkoztak, akik előtt tehát a siketnéma csak képzeletben él, egészen másképp gondolkodnak róluk, mint azok, akiknek alkalmuk volt a siketnémákat lélektani szempontból is megfigyelni.

Amazok legtöbbje a siketnémáktól minden önálló cselekvőképességet és értelmet megtagad.

Müller Miksa pl. azt mondja, hogy beszéd nélkül nincsen értelem és gondolkodás, értelem nélkül nincs beszéd, tehát a tanulatlan siketnéma, szerinte, értelemnélküli lény. Igaz, hogy a siketnéma a környezetében élő embertársaitól valamelyes csekély értelmet elsajátíthat, de nem többet, mint egy, az emberek között élő állat. *Huxley* is a beszélőképességet tekinti az értelem fokmérőjének s az ő nézete szerint egy siketen született és kizárólag siketnéma emberek társaságára szorítkozó egyén, ha egyébként ép idegrendszere van is, a csimpánzénál nagyobb értelmi képességet nem sajátíthat el. *Bendavid* a siketnéma artikulált hangját a jelbeszéd egy fajának tekinti s azt mondja, hogy ha a beszélni tudó siketnéma visszanyerné hallási képességét s előtte egy ismeretlen ember így szólna hozzá: „Adj kenyeret!", csak akkor értené meg e kifejezést, amidőn már a hallott szókat a fogalmakhoz tudta kapcsolni. Bizonyításul két vak esetére hivatkozik, akik operálás folytán látóképességüket visszanyerték. Ezek a látási képességeikkel képtelenek voltak a vakság állapotában tapintási érzéküket útján már ismert tárgyakat felismerni és csak akkor tudták, milyen tárgyak vannak előttük, ha előbb azokat megtapintották.

Ezen tudósokéhoz hasonló véleményen volt a siketnémákról a többi tudósok nagy része is.

Azok ellenben, akik a siketnémákkal gyakorlatilag foglalkoztak, irataikban védelmükbe veszik őket s azt mondják, hogy a siketnémák erkölcseikben, szokásaikban a művelt emberekhez hasonlók s habár bensejükben nyerseséget, tudatlanságot rejtegetnek, a tanítás által fokozatosan fejlődő beszédképességeikkel arányosan a hallók erkölcseit, törvényeit és szokásait megismerhetik. A siketnéma jelbeszédet alkot magának, ezzel a környezetével érintkezni tud. Érzékszervei gyakorlottak, szemével mindent észrevesz, szellemének soha sem nyugvó munkássága révén pedig képzeteket alkot, gondolkodik s a gondolatait a jelbeszéd segítségével a környezetével megértetni igyekszik. Mindez csak azt bizonyítja, hogy a siketnéma épp oly értelemmel bíró lény, mint az épérzékű embertársa. Ha azonban nem emelkedhetik a hallók fokára, annak oka az, hogy a külső világgal való érintkezés leglényegesebb segédeszköze: a beszéd hiánya gátolja őt abban.

Mindezekből úgy látja Brunner dr., hogy a siketnémák lelki állapotára vonatkozó nézetek igen különbözők és ellentmondók. Sem a szakemberek megfigyelései, sem a tudomány embereinek a lélektanra alapított tanulmányai e tekintetben világos és határozott képet nem nyujtanak.

Brunner dr. a saját véleményét a siketnémákra vonatkozólag a következőleg adja elő:

A tanulatlan siketnéma életében kétségtelenül mutatkoznak oly jelenségek, amelyek igazolják azt a nézetet, hogy a veleszületett, vagy a kora ifjúságban szerzett siketség az egyén szellemi fejlődését nagymérvben befolyásolja. És ez természetes is, miután minden szellemi fejlődésnek az érzékszervek működése az alapja.

A szellemi fejlődésnél a szem és a fül működése a legfontosabb, mert a dolgok felismerésénél a látási és hallási érzékszervek művelnek legtöbbet. Azért a látás és hallás, a többiekkel szemben, magasabb rendű érzékek.

A siketnéma hallószervében kórtani elváltozások vannak. E miatt halló idegei a hangizgalmakhoz nem tudnak alkalmazkodni s így a siketnémánál hallási észrevételek nem jöhetnek létre.

Azonban, a tapasztalat szerint, a kiknél a magasabb szervű érzékek valamelyike hiányzik, azoknál sok tekintetben pótolja ezt a tapintás. Ennélfogva lehetséges az, hogy a siketen szülöttek hallószervének érző idegei a tapintási ingerek hatására érzékenyebbek, mint a hallókéi és így az oly gyenge légáramlatok, melyeket a halló észre sem vesz, a siketen szülötteknél már tapintási érzetet keltenek, s valóban a siketnéma az áramló lég ingerét könnyebben, teljesebben fogja fel, mint a halló. Ez abból magyarázható meg, hogy a siketnéma figyelő képességét a hang nem tereli el, így a többi érzékszervekre ható ingerek zavartalanul érvényesülhetnek. De megérthetjük ebből azt is, hogy a siketen szülötteknél, a hallás hiánya folytán, a meglévő érzékszervek működési képessége, a folytonos

gyakorlás által sokat nyer terjedelmében. A siketnéma tehát meglévő érzékszervei útján zavartalanul szerezhet ismereteket a külvilágról.

A kis gyermekeken végzett megfigyelések igazolják, hogy a látási érzék idegszálai előbb alkalmazkodnak a fényingerhez, mint a halló idegszálak a hangingerhez. A gyermek tehát előbb tanul meg látni, mint hallani. Mindazonáltal a látás érzékének a szellemi fejlődésben nem lehet nagyobb értéket tulajdonítani, mint a hallás érzékének. Sőt Preyer azt mondja, hogy a fül psychogenetikai szempontból fölülmúlja a szemet és hogy az első életév után a hallóidegek ingerületei nagyobb mértékben mozdítják elő a gyermek szellemi fejlődését, mint a látóidegekéi. Ezt ténynek lehet elfogadni, mert hisz a kis gyermek első gagyogásai az egyes tárgyakról eredő hang és zaj utánzásokból állanak: az órát ketyegése, a harangot kongása, a kutyát ugatása szerint nevezi meg.

A hallási behatásokat nem lévén képes a siketnéma gyermek felfogni, e miatt szellemi fejlődése lassúbb, mint az épérzékűé.

A beszédművelet igen bonyodalmas élettani alapokon nyugszik és még a halló gyermeknek is időre van szüksége, hogy a beszéd hangjait felfogni és megkülömböztetni tudja.

A siketnéma a hangok kiejtését, egymástól való megkülömböztetését kizárólag a látás és tapintás érzékének közvetítésével tanulja meg. Ő tehát az egyes hangokról nem hangképet, hanem izommozgási képet szerez, mely izommozgások a látási és tapintási képzetekkel kapcsolódnak szorosan. A hangkapcsolatok a siketnéma öntudatában csak az egyes hangoknak megfelelő és egymásután következő mozgási képek jellegét viselhetik. Ennélfogva, a midőn a siketnéma beszélni tanul, agyában nem akusztikai központ, hanem *hanglátási-* és *tapintási központ* képződik, a melyet Preyer röviden *hang-tapintási központnak* nevezett el.

A siketnémák között sokan vannak olyanok, a kik bizonyos mérvű hallással bírnak; azonban a beszédet természetes úton, a hallás útján nem tanulhatják meg. Az ily hallási maradványnyal bíró siketnémákkal kísérletet tettek, hogy ezt a csekély hallást okszerű és tapintatos eljárással némiképen fokozzák. E célra hallócsöveket szerkeztettek, amelyeknek az volt a feladata, hogy a hanghullámokat, — miként a homorú tükör a fénysugarakat, — összpontosítva, erősítse és alkalmas vezeték útján a hallószervekbe vezesse s ez által egy élesebb apperceptiónak a lehetőségét teremtse meg. Szóval hallási központot is óhajtottak a siketnémáknál teremteni, amely a már meglévő hangtapintási központnak lett volna a segítségére.

Felette hosszadalmasan foglalkozik Brunner dr. e hallási gyakorlatokkal az értekezésében s azoknak nagyfontosságot tulajdonít. Vannak — úgymond — a siketnémák között részleges hallással bírók is. Ha az ilyenek lelkébe a hallási gyakorlatok révén az első hang hatol, bensejüket az hathatósan izgatja, érzéki észrevételeiket lényegesen megváltoztatja. Ezen hatás összehasonlítható azzal, a midőn a vaknak éjjelébe az első fénysugár hatol. Hangtalanúl terült el eddig a világ a siketnéma szemei előtt, hangtalanul mozogtak tárgyai. A legjobb esetben is csak tompa, határozotlan és meg nem érthető zaj vonult át lelkén. Igy a harang csak egy mozgékony tárgy lehet a siketnéma előtt, a melyről a halló egészen más fogalommal bír. Így van ez a természet végtelenül sok jelenségeinél is. Brunner szerint a hallási gyakorlatok alkalmazása által meg van adva a lehetőség arra is, hogy a siketnéma fogalom kincse terjedelmesen gazdagíttassék.

Mi azonban úgy tudjuk, hogy a hallási gyakorlatok a kívánt eredményt nem hozták meg s éppen azért az összes siketnéma intézetekben, úgy hazánkban, mint külföldön, a gombamódra szaporodó s külömböző alkotású hallócsövekkel való kísérletezést teljesen beszüntették.

A siketnéma gyermek hallási gyakorlatok nélkül is, a meglévő érzékszervei útján kétségtelenül bőségesen szerez fogalmakat, megtanulja azoknak jelképeit: a szókat, kimondani is; de azért a fogalom kincsnek nagy része elzárva marad előtte. Kizárólag a hallás útján szerezhető képzetekről mit se tud. Ezek pedig számosak. És ha meg is tanul ilyen szókat kiejteni: kiabál, énekel, fütyül, stb. stb. ezek reá nézve tartalmatlan szók maradnak, miután az ezek megértéséhez szükséges érzéki alap hiányzik.

Ha tehát a siketnémák általánosságban ép oly szellemi képességekkel vannak is felruházva, mint a hallók, miután az emberi szellemet foglalkoztató tényezők nem hathatnak reájuk oly mértékben, mint a hallókra, ennélfogva képzeteik szegényebbek és a hallókéi mögött maradnak. Az a körülmény pedig, hogy a hangos beszédet más úton, a látás- és tapintás útján tanulják meg, érthetővé teszi előttünk, hogy a siketnémák beszédje, némely vonatkozásaiban a hallókétől eltérő jellegzetességgel bír.

Az első gyermektanulmányi és gyermekvédelmi kongresszus Berlinben.

Közli: **Dr. Domokosné, Löllbach Emma,** Szeged.

Második közlemény.

Érdekes indítványt fejtett ki a berlini gyermektanulmányi és gyermekvédelmi kongresszuson dr. *Martinak* egyetemi tanár (Grác) következő cimű értekezésében: **A tanulók leiró rajzának** (röviden: *tanulórajz*, Schülerkunde) **lényege** és **feladata.** Tanulórajzon azoknak a megfigyeléseknek a komplexumát kell érteni, melyek az első gyermekségen túllevő, de még

fel nem nőtt ifjuságot a diákévek alatt jellemzik s melyeknek szerves egésszé kapcsolása által a fölolvasó egy külön tanulmányágat óhajt kifejleszteni. Egy ilyen leirórajznak az volna a feladata, hogy a tanuló teljes szellemi és testi életét képben tükrözze vissza, különösen kiemelve mindazokat a jelenségeket, melyek az iskolai élettel valamelyes okozati összefüggésben vannak. Azt az időt kell felölelnie, mely az iskolakötelezettség kezdetétől a középiskola befejezéséig terjed. A gyermeklélektan már nem foglalkozik ezzel a rendkivül érdekes átmeneti korral, és benne a nevelési problémák csak másodrendű szerepet játszanak; pedig elsőrendűen eminens érdek az egyén megismerése a tanuló-korban, mert hiszen a gyermek kibontakozó ifjúsága csaknem egészen az iskolapadok között telik el.

Nem fordítunk elég gondot a nevelés munkájában szerepet játszó szubjektiv komponensre. A gyermekek belső életének meg nem értése sok nagy nevelői tévedésre és gyermektragédiára adott alkalmat. A nevelés céljának és a tudományos tananyagnak elméleti kidolgozásánál kifeledték a főfaktort: a gyermeki lelket, és keresztülgázolva rajta, elméleti úton alkották meg a pedagógiai és didaktikus szisztémák egész tömegét, melyek néha nem egyebek tudákossággá bővült doktrináknál. Amennyire tisztában kell lennie az orvosnak az anatómia és fiziológia összes jelenségeivel, annyira ismernie kell a nevelőnek is a a gyermek lelkét és egyéni sajátosságait. Komoly és nagy feladat ez, különösan az előrehaladottabb korban, mikor mind hatalmasabban áll a nevelő és tanuló közé az objektiv értékek világa: a nevelés etikai ideáljai és a folyton bővülő tananyag.

Az ilyen irányú kutatások eredménye gazdag és érdekes anyagával mindig újabb impulzust adhat a nevelőnek, de jelentékeny szolgálatot nyujt a lélekbuvárnak is, mert ez az anyaghalmaz az iskolán kivül nem is volna összegyűjthető. Az iskola megkönnyíti egyes lelki funkcióknak izolált megfigyelését, tehát neveléstani szempontból azt a szerepet játssza, a mit minden lélektani kisérlet játszik az elmélet kifejtése érdekében.

Ilyenféle értékes anyagot gyűjtött össze az értelmi vizsgálatok különböző módszereire vonatkozólag *Meumann E.* (Experim. Pädagogik I. kötet, 35—101. old.) Teljes pszihikai egyéniségekre vonatkozó vizsgálódásokat ad *Stern V.* (Zur Psychologie der individuellen Differenzen). Nagy nyereség a kutatók előtt *Stanley Hall* terjedelmes könyve: Adolescence (London, 1905. 2. kötet).

Anyagot gyűjthet és nyujthat mindenki, aki jó megfigyelő és megbizható. Módszere, mivel nem a szokott csapáson haladó exakt kisérleti lélektannak megfelelő, hanem megfigyeléseken alapuló puszta leirás, a legszigorubb objektivitást követeli. Felhasználhatók a gyermekek feleletei, dolgozatai, naplói, versei. Jó volna volt tanulók életsorsának rendszeres statisztikája; ivek szerkesztése az egyéniségek belső vonásairól és a tanulók fogalmazványai teljes sorozatának megőrzése. A vizsgálatokkal foglalkozó tanító az iskolán kívül való érintkezésben is exakt ismeretek alapján figyelje meg növendékeit s tanulmányozza azokat az iskolai regényeket és drámákat, melyek sokszor igen finom és meglepő vonásokat tartalmaznak.

Szisztémája egyrészt kronológikus hosszméretben, másrészt időszakonkinti keresztmetszetekben haladhat. Az előbbi irányú vizsgálat egyes egyéniségek fejlődésének egész történetével, vagy egyes konponensek fejlődési menetével foglalkozhatik, pl. az intellektus, a fantázia fejlődésével. A tárgyi rendszer megkivánja a fizikai és pszihikai tények külön választását. Az előbbiek az orvos hatáskörébe tartoznak; ellenben kölcsönhatásaik folytán nehezen választhatók el tőlük és már a határzónába esnek a direkt pszichofizikai tények, a rendellenességek széles köre és a pszichopathiák. A lelki élet határán belül két főterület választandó külön: az *emocionális* és *intellektuális* tények területe. Megkülönböztetendők továbbá az *aktualitások* (lelki események és élmények) és *dispozicionális* dolgok (lelki tulajdonságok, ismeretek, készségek, sőt hangulatok is). Itt megjegyzi Martinak, hogy a képzelet területe még meglehetősen feldolgozatlan; még nincsenek kikutatva a képzelet-tipusok: a látó-festői, halló-zenei, geometrikus-térbeli, matematikus, poétikus képzeletek változatai és bennük a gondolkozás szemléletisége, vagy elvontsága. Figyelmet kell fordítani a tanuló szuggesztiv viselkedésére, hogy tud-e másokra hatni, vagy az idegen befolyás mennyiben hat reá? Milyenek a különböző érdeklődési körei? Az igy nyert komplex tényeket erős lélektani elemzés alá kell venni.

Hogy a roppant tömegű anyagban némileg tájékozódni lehessen, *Martinak* két felosztási módot ajánl, nem annyira tudományos, mint inkább gyakorlati szempontból, ugyanis egyrészt a fontosabb külső életkörök és tények szerint, másrészt a tanuló cselekvései és életnyilvánulásai szerint.

Az első szempont szerint a következő csoportosítás volna ajánlható:

1. A tanuló és a napi élet (napi tevékenység beosztása, alvás, tisztaság, ruházat, pontosság).

2. A tanuló és a család (családias érzés, ünnepségek, tradíció).

3. A tanuló és az iskola (tanítóhoz és társaihoz való viszonya, nyiltság, dac, bizalom, iskolaszellem, hatása a többi gyermekre, a tömeg hatása reá, érdeklődése a tananyaggal szemben, szorgalom — spontán, kötelességszerű vagy kierőszakolt munka — otthoni munkák, kedvelt foglalkozás, az iskolaélet visszahatása a gyermek viselkedésére, erkölcsi vélekedés).

4. A tanuló viszonya a természethez (természettudományok, a szabad természet hatása, évszakok, időjárás).

5. Viszonya a művészethez és széphez (zene, szinház).

6. Viszonya a valláshoz belsőleg és külsőleg. (Lásd Stanley Hall könyvének XIV. fejezetét a vallásos konverziók lélektanáról). Belső változások és küzdelmek a kritikai szellem ébredésével.

7. Felebaráti viszonya (viselkedése szegénynyel, gazdaggal, nyomorékkal, beteggel szemben; egoizmus. Szociális ébredések, egyesületek, pártok).

8. A másik nemhez való viszonya (koedukáció, vonzódás, ébredő szerelem);

9. Önmagához való viszonya *a)* testi énjének értékelése, egészség, erő, szépség, megbetegedésénél tanusított viselkedése, lelki tisztaság vagy cinizmus, puhultság b*)* belső énje, önérzete, becsvágya, hiúsága, önbizalom;

A második szempont szerint ennek kiegészítőjeképen figyelembe veendők:

1. A tanuló nyelve (gyermeknyelv a 20-ik évig, szóválasztás, az elvontság foka, titkos nyelv, nyers modorra való törekvés kezdete: férfiasság, túlzás, a szabad előadás képessége, talpraesett feleletek, humor, biztosság).

2. Írás (egyéni irály, önállóság, tárgyilagos, érzésteljes, megfigyelő és tudományos kifejező-tipus, Binet).

3. Olvasás, olvasmány (hatása, gyorsaság, milyenség, mennyiség).

4. Játék (testi, szellemi játék és hatása a férfikorig).

5. Gyűjtés.

6. Pénz (értékelése, takarékosság, bőkezűség).

7. Büntetés (hatása, érzéketlenség, itélete a büntetésről).

8. Hibák, bünök (milyenségük, mennyiségük, időbeli viszonyuk).

9. Politikai értelem és érdeklődés (kozmopolitizmus, radikalizmus, önálló itélet és állásfoglalás).

10. Társadalmi érintkezés (annak formái, modora)

11. Ideáljaik, személyek vagy elvont tipusok, emberiek vagy hivatásbeliek. Hozzájuk való viszonyuk, a régebbieknek nyers lerombolása vagy félénk konzervativizmus. (Én idevenném a jövőbeli terveikről, cselekvéseikről és életcéljukról alkotott álmaikat, a jövő képét, amint az a lélekbe rajzolódott.)

Ilynemű vizsgálódások a gyermektanulmányi lapokban közöltessenek, míg az összegyült anyagot földolgozzák.

Büntetőjogi kérdést tárgyalt *Kulemann* birodalmi törvényszéki tanácsos (Bréma). **Az ifjúkori bünteltesek törvény előtti szerepe** címen a következőkben fejti ki állásfoglalását.

1. A mai büntetőtörvénykezés az ifjú bünösök dolgában teljesen hibás, mert a büntethetőség alapja, a belátóképesség (Einsichtsfähigkeit), tisztán értelmi momentumon alapszik és az akarati tényező figyelembe nem vétetik. A belátás helyébe az összes szellemi müködéseket magábafoglaló szellemi érettség teendő.

2. Egyáltalában jobb volna az eddigi antropologiai alapot pedagogiaival helyettesiteni.

3. Állami büntetések lehetnek: nevelés, büntetés és ártalmatlanná tevés. Utóbbi a szellemileg abnormisoknál.

4. A gyermekek nevelendők, a felnőttek büntetendők, ifjukori bünösöknél minden egyes esetben megállapítandó, hogy melyik szükséges a kettő közül.

5. A 14. évvel kezdődik az ifjúkor, a 21. évvel a felnőttek kora.

6. Ifjúkori bünösökkel szemben a nevelési szabályok ezek legyenek: a volt nevelők szorosabb felügyelete; uj nevelő; nevelőintézet. A büntető szabályok pedig ezek: intés, pénzbüntetés, elzárás, fogház.

7. E szabályok kirovása az úgynevezett „ifjúsági törvényszékre“ bizassék, a gyámhatósági biró elnöklete alatt, mindenkor egy orvossal és egy tanítóval a tanácsban.

8. Az államügyész vádló monopoliuma felfüggeszthető, jobb ha az elnök a jelentés alapján emel vádat, az államügyész részvétele azért jogos, bár nem szükséges. A nyilvánosság kizárása pedagogiai szempontból tanácsos, mert hamis önérzetet és becsvágyat ébreszt az érdeklődés középpontjául kitett vádlottban. A védő szerepe, kiben tetteinek igazolóját látja, pedagogiai szempontból igen káros, de megjelenése a birák döntésére bizatik.

A következő előadást *Hennig*, a hamburgi Rauhes Haus igazgatója, tartotta ezen a cimen: **A veszélyeztetett ifjuság megmentésére irányuló önkéntes és államilag szabályozott tevékenység.**

Németországban a XIX. század közepén kezdték a fiatalkori bünösöket menedékházakba helyezni, részint nevelés és felügyelet, részint kényszermunka kifejtése szempontjából. Az intézmény oly kitünően bevált, hogy hat év alatt a társadalom jóvoltából mintegy száz menedékház létesült. Jelenleg 350 evangelikus menedékház van Németországban az elhagyatott és az utca bünébe keveredett gyermekek számára. Uj élet vár ott reájuk a keresztyén vallási szeretet melegében. Az utca kis bünösei tiszta ágyat, ruhát, fehérneműt és önálló kis kertet kapnak. Arcuk, kedélyük lassan derültebbé lesz, a játékkal felváltott munka feledteti velük a nyomor képét, mely elhivta őket a jó utjáról. Az ott töltött idő áldásos hatása az egész életre kihat, amint azt a statisztika kimutatja.

IRODALOM.

„A gyermeki elme ép és rendellenes működése, egészségtana és védelme.“ Paedagogusok, orvosok, jogászok és a művelt közönség számára írta: *dr. Ranschburg Pál.* Második, lényegesen bővített és átdolgozott kiadás 2 melléklettel és 32 szövegképpel. Ara 6 kor. Bpest, 1908. Az Atheneum kiadása.

Ismerteti: **Keszler Károly**, áll. tanítóképző tanár, Arad.

Amikor Ranschburg könyvének megjelenését röviden jelezte e folyóirat, helyesen fűzte hozzá, hogy gyermektanulmányozásunknak ez ma a legnevezetesebb eseménye. Nagy, összefoglaló munkában az az ember szól hozzánk, aki mint a psychologiai m. kir. laboratorium megteremtője és vezetője, ma nemcsak hazánkban a gyermektanulmány legbuzgóbb és legnagyobb búvára, de a külföld elsőrangú szaklapjaiban megjelent számos kiváló értekezése és a nemzetközi tudományos mozgalmakban (1904. évi giesseni, 1905. évi római kongresszuson) való tevékeny részvétele folytán nevének és a magyar tudományosság hírének messze országunk határain túl is tiszteletet vívott ki, ahol a pedagógiának ezzel az ágával foglalkoznak. Már pedig napjaink pedagógiai elméletében és gyakorlatában a pozitív alapokon nyugvó gyermeklélektan és gyermektanulmány, a normális és abnormis gyermekek fejlődéstani vizsgálata a reális megfigyelő és kísérletező módszerek alkalmazása áll homloktérben és hódít az egész föld kerekén még a szakkörökön túl, a művelt közönség körében is híveket. A világért sem kicsinyeljük a régiek pedagógiáját, amely számtalan értékes tapasztalatot és gondolatot tartalmaz, de a tételek tudományos igazolása, az egész neveléstudománynak pozitív alapokon való felépítések mégis csak újabb és kétségtelenül fejlődést, haladást jelentő dolog a multnak tudásával szemben.

Nemzeti önérzetünket emelheti az a tudat, hogy e tekintetben frissen, serényen dolgozunk mi is. A XX. század nálunk is „a gyermek százada“. Van gyermekvédő ligánk, amely társadalmi, van az ügyvédi körben gyermekvédő bizottságunk, amely büntetőjogi és van gyermektanulmányi társaságunk, amely tudományos szempontból foglalkozik a gyermekekkel. Van gyermekvédelmi törvényünk és állami gyermekvédelmünk. És van egyre gazdagodó gyermektanulmányi irodalmunk, amely százakat és ezreket von be a gyermek ismeretébe, amely az oktatók és nevelők százainak és ezreinek lelkében gyújt nemcsak világosságot, de agitáló és szugeráló erejével melegséget is, a szeretet és érdeklődés melegét.

Ranschburg könyve a gyermektanulmánynak legösszefoglalóbb, a hazai és külföldi gyermektanulmányozás mai állapotát minden ágazatában és a sokféle ágazat kapcsolatában ismertető legjobb magyar munkánk, sőt a külföldi hasonló tartalmú és irányú művek között is a legkiválóbbak egyike. Összefoglaló jellege és célja mellett is a szerzőnek sok saját búvárlatát, önálló kutatását és felfogását tartalmazza, tehát jelentékeny eredeti értéket is képvisel. Az ő eredményei között van sok olyan, amely a tudomány előbbrevitelét, haladását jelenti. Művét, mint a 151. lapon maga megjegyzi, elsősorban pedagógusok számára írta s főkép ebből a szempontból is óhajtom ismertetni. Meggyőződésem egész melegével hirdetem, hogy a Ranschburg által képviselt pedagógiai iránytól a nevelés elméletének és gyakorlatának óriási javulását várom és szükségesnek tartom ez ismeretek mentől hathatósabb terjesztését. Az 1905. év nyarán tanítóképző tanárok számára rendezett tanfolyamon Ranschburg Pál előadásai és bemutatott szerfölött érdekes kísérletei a közvetlenségnek oly megragadó erejével váltották ki bennem ezt a meggyőződést, hogy azóta a külföldi irodalmat is tanulmányozva, tanítógyűléseken, Szabad Lyceumokban és a tanítóképzőintézetben évről-évre tartottam a a gyermektanulmány és a pedagógiai pathologia köréből előadásokat. Mindannyian, akik a kurzuson voltunk, apostolaivá lettünk az ügynek és sohasem tapasztaltam tanférfiak oly egyértelmű elimerését, mint amellyel mi Ranschburg Pál iránt viseltettünk és komoly emberek oly igaz meghatottságát és szeretetből eredő izgalmát, mint amellyel neki búcsúzáskor ovációt rendeztünk. Nemcsak meggyőzött, de meg is ihletett, meg is indított bennünket. Ez látszólag szubjektív jelentőségű visszaemlékezés, amelyet a könyv kézhezvétele lelkemben föleleventett; de a mű elolvasásakor ugyanazt a lelkesítő hatást éreztem még a holt betükből is és érzi majd velem együtt száz meg száz ember s így a Ranschburg nagy és meleg lelkének szuggeráló művészete a tudomány térhódításának nagy és becses objektív eredményét fogja majd a nevelésnek s az emberiség regenerációjának javára elkönyvelhetni. Ez a szuggesztív tendencia: *a nevelés megjavítása a gyermek ismerete alapján s az emberiség regenerációja a megjavult nevelés útján* izgató fénnyel és melegséggel csillog a könyv szellemében és övezi az egész művet nemcsak a tudomány nimbuszával, hanem a művészi és szociálethikai erő és érték sugárkoszorújával is.

Megkisérlem a 247 lapnyi, testes könyv gazdag tartalmát röviden ismertetni, helyesebben egyes gondolatok kiragadásával az olvasóval *sejtetni*, hogy aki még nem ismeri a munkát, kedvet kapjon vele foglalkozni. Sok helyen az ismertetés hűségének fokozásáért szószerint szólaltatom meg a szerzőt, híven ragaszkodom a szöveghez.

*

Az *Előszó*-ban *Náray-Szabó Sándor dr.* miniszt.

tanácsos, a gyógypedagógai intézetek érdemes fölvirágoztatója, fejti ki magvas gondolatokban a mű jelentőségét.

Az I. fejezet az elme és test közötti kapcsolatot, az elme szervének szerkezetét, működését, fejlődését és hibásságait ismerteti. Ismernünk kell a gyermek elméjének szervezetbeli kapcsolatait! A gyermektanulmányozástannak feladata úgy a testi, mint a szellemi fejlődés menetét minél pontosabban megállapitani és oda törekedni, hogy kutatásaival tisztázza a lehető legtökéletesebb testi és szellemi fejlődés biztos utjait. Megismerteti e fejezetben a testi fejlődés korszakait és a fejlődés menetét. Érdekes, hogy a koponyamérések eredményei szerint a fiuk mértékszámai nagyobbak a leányokéinál és a férfiagyvelő súlyosabb, mint a női Intelligens és elmaradt tanulókon végzett mérések számadataiból pedig kitünik, hogy a koponyaméretek és a szellemi képességek között kapcsolat áll fenn. A központi idegrendszer bonctanának és működésének ismertetésében pedagógiailag igen értékes rész a gyakorlat, a nevelés és oktatás jelentőségének élettani magyarázata. (26. 27. l.) Gyakorlat útján nem fejleszthető elme jóformán alig is létezik. A munka fejleszti a szervet. A szülő és pedagógus az érzékelésnek, a gondolkodásnak, az akarásnak meghatározott irányokban való gyakorlásával bizonyos határokig a szó legszorosabb értelmében kicsiszolja, megszabja, sőt kiépíti a későbbi egyéniség gondolkodásának és cselekvésének útjait. A testi és elmebeli fejlődés közös zavarai közül igen fontos a pajzsmirigy rendellenessége, mert e mirigy normális állapotában olyan vegyi anyagokat termel, melyek nélkül bőr-, csont-, stb. szövetek, valamint a központi idegrendszer normálisan nem fejlődhetnek és működhetnek.

II. Az érzékszervekről szóló fejezet épenséggel nem száraz, sőt helyenkint szerfölött érdekes és élvezetes olvasmány, (pl. a vakok tapintása). Minden egyes szerv leirásán kívül megemlékezik működéséről, fejlődéséről és pedagógiai jelentőségéről. Az érzékszervek a lélek kapui! Ismeretük, ápolásuk szerfelett fontos. A siketeknek, némáknak, vakoknak a lelki életük is szegényebb. Megismertet bennünket az érzékek neveléstanilag fontos fogyatékosságaival és az érzékelés kórtanával is.

III. A beszéd élet- és kórtana. A fogalom és szókincs fejlődése c. fejezet igen magvas összefoglalása a legszükségesebb tudnivalóknak, de aki pl. hangtant fonetikai alapon akar tanítani, vagy beszédhibák gyógyitásával akar foglalkozni, nem nélkülözheti *Sarbónak* kizárólag a beszéddel foglalkozó szakmunkáját. A fogalom- és szókincs vizsgálatára a Faragó-féle „Mindentudó képeskönyv"-et használja Ranschburg. Meg lehet ennek segitségével a gyermeknek felfogásmódját, érdeklődésének körét, képzetkapcsolatait és érzelmi világát is spontán megnyilatkozásokban ismerni. Használják e képeskönyvet Ranschburg ajánlatára külföldön is. Érdekesek e vizsgálatokról szóló közlései.

IV. A gyermekek gondolatvilága. A képzetekről, a felfogásról, képzettársitásról, a képzetfelujítás akadályairól a saját és mások vizsgálatainak érdekes eredményeit tudjuk meg. Igen becses tulajdonsága a könyvnek, hogy nemcsak az eredményeket közli, de *mindvégig megismerteti a vizsgálati módszereket is*, aminek a gyermektanulmányozók kiváló hasznát vehetik. Egyszerű módokon sikerül számszerű betekintést nyernünk a gyermeki lélek rejtelmeibe, az elme funkciójának törvényszerűségeibe. A felfogási tipusokról és a perszeverációról írt részek gyakorlati jelentőségét pedagógus ember lépten-nyomon tapasztalja, aki gyermekek tanulási módját irányítani és figyelmének jelenségeit vizsgálni szokta. A szerző figyelmezteti a pedagógust, hogy a képzetek társulása és felujitása terén mily fontos szerep jut az *érzelmeknek*. Az erős érzelmi színű képzetek előnyben vannak a közömbösök felett. De vannak érzelmek, amelyek a képzeteknek úgy felfogására, mint felújitására gátlólag hatnak. Izgalom állapotában akár kellemes, akár kellemetlen az, úgy a tanulás, mint a tanultakra való visszaemlékezés nehezen megy. Ijedtség félelem, elfogultság hatása alatt a legmindennapibb dolgok sem jutnak eszünkbe, a gondolatkapcsolás egyáltalán fenakadhat. Érdekes, hogy a kellemes emlékekre jobban és élesebben visszaemlékezők száma jóval nagyobb; a fájdalmas emlékek iránt emlékezetünk általában gyenge. Különösen gyenge a testi fájdalmakra való visszaemlékezés. A lelki fájdalmak megtapadó és felujuló képessége aránytalanul erősebb. Ez a körülmény is ellene szól a *testi büntetés* nevelő hatásának. Az itélő, következtető és képzelő tehetségnél legfontosabb szerepe jut a képzettársításnak. Ennek minősége és az intelligencia közötti összefüggést érdekesen bizonyítják vizsgálatának eredményei. Ranschburg az ő szópármódszerét használja nemcsak az emlékezet, hanem a képzettársítás vizsgálatára is. Ezen az úton mathematikai kétségtetenséggel mutatja ki, hogy a nem értelmi rokonság alapján keletkezett társítások nagyobb száma csekélyebb értelmiségre, illetőleg gyenge tehetségűségre enged következtetni.

Az *emlékezetről* egy általánosan elterjedt téves felfogással szemben bizonyítja, hogy a gyermek emlékezete gyengébb a felnőtténél. Ellenben nagy a hasonlatosság a gyermekek és a műveletlen felnőttek emlékező tehetsége között. Vizsgálati adatok alapján megállapítja, hogy valamennyi értelmi folyamatra s így az emlékezetre is áll az, hogy a munkateljesítő képesség a helyesen végzett műveletek számával egyenes, az azokhoz szükségelt átlagos időtartammal

fordított arányban áll. Levezeti továbbá a következő tövényszerűséget: Minél gyorsabb a visszaemlékezés mindjárt a tanulás után bekövetkező első kikérdezéskor, annál valószinűbb, hogy ismételt kikérdezéskor a visszaemlékezés folyamata meglassul és viszont mennél lassúbb volt a folyamat az első kikérdezéskor, annál biztosabb, hogy ismételt kikérdezéskor meggyorsultnak fog mutatkozni.

Felveti a kérdést, hogy megállapitható-e *összefüggés az emlékezés* terjedelme és gyorsasága, másrészt a gyermekek *intelligenciája* közt? E kérdésre a közvetlen visszaemlékezés terjedelmét illetőleg igenlő választ ad. A hosszabb időre való megtartás abszolut jósága azonban az értelmiség fokával jóval kevesebbb összefüggést mutat. A jobb, tehetségesebb tanulók tehát emlékezetöket illetőleg annyiban vannak előnyben a gyengébb társaik felett, hogy általánosságban véve valamely értelmileg összefüggő anyagot (pl. magyarázatot) egyszeri hallásra könnyebben sajátítanak el, mint a gyengébbek. Ellenben abból, amiről azonnal az anyag felfogása után számot tudnak adni, 24 óra alatt a jók es gyengék aránylag csaknem egyforma mennyiséget felejtenek el. Az elsajátítottak megtartásában tehát nincs lényeges eltérés, csupán magában az elsajátításban. Tömegtanítás esetén ez a legtöbb gyenge tehetségű gyermekben tökéletlen marad, vagy a tanítás gyorsabb tempójánál fogva be sem következik, ami természetesen az emlékezésre s igy a gyenge tehetségűek tudására is kihatással van.

Minden tanítónak s *főkép középiskolai tanárnak* el kellene olvasni azt, amit erről a kérdésről: *Hogyan tanuljunk?* ir a szerző. A helyes tanulás a *megértéssel* kezdődik. Ennek az iskolában kell megtörténnie. A tanulás munkájának nagysága nem egyenest arányos a lecke növekedésével, hanem bizonyos mennyiségen túl *szinte képzelhetetlen aránytalansággal nő*, különösen ha kötött formájú anyagról, *idegen nyelv* ismeretlen szavairól, adatokról, képletekről, szóval szószerint elsajátítandó képzetekről, illetve képzetsorokról van szó. Ép ezért az anyag tartós elsajátításához szükséges idő nagysága iránt minden tanárnak az ő tanítványainál az év folyamán ismételten kellene érdeklődnie! Ezeket irja Ranschburg, amikhez méltó megszívlelésre ajánlom még azt is, amit a *feleltetésről* és az *ismétléseknek* elosztásáról mond.

Hogyan számol a gyermek? — cím alatt a magyar gyermektanulmányi társaság kisérleti szakosztálya segítségével végzett érdekes és a számtantanítás módszerére kétségtelenül üdvösen kiható, sokoldalú, lelkiismeretes vizsgálatait és azok eredményét közli táblázatosan is.

Bezárja a IV. fejezetet *a felfogás és képzettársitás zavarairól* szóló szerfölött fontos rész, amely ideges, bánásmódunkat a méltányosság és igazság szempontjából helyesebb irányba terelheti.

V. A gyermekek érzelmi és akaratvilága.

E fejezetnek kiváló paedag. értéket az érzelmek fejlődésének ismertetése ad. A gyermekek *esztétikai* érzelmeinek fejlődésébe különösen érdekes betekintést enged a gyermek rajzolásának tanulmányozása. Az új népisk. tanterv a rajzra különös súlyt helyez s igy számithat a tanítók érdeklődésére minden értekezés, amely őket ez irányban a régi nagy tájékozatlanságból a tudatosság magaslatára segíti Szerzőnk *Nagy László* jeles műve („Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából") alapján tárgyalja e részt és a rajzolással, mint összerendezett mozgással az akaratról szóló fejezetben újból foglalkozik. Az érzelmi élet zavarai (túlságos derűs hangulat, levertség, kóros félelmek, stb.) *a gyermekek idegességével* állanak kapcsolatban. Az akarat szempontjából rendkívül fontos *a gyermek játéka*, amely nemcsak időtöltés, hanem egyúttal a testi-szellemi fejlesztés fontos eszköze. A gyermek utánzó kedve (játékaiban szereti utánozni a nagyokat) átvezet a *szuggesztióhoz*, amelynek pedagógiai jelentősége a jó és rossz *példa* hatásában nyilvánul. De sok szülő okulhatna abból, amit az erőszakos, akaratot és egyéniséget ölő nevelésnek káros hatásáról ir!

VI. A szellemi munka és a pihenés. A tudatélet és zavarai. Kiemelem Ranschburg következő törvényét, melyet idevágó kutatásaival együtt *Kleinknecht*, Münsterberg tanítványa, utána vizsgált és megerősített: „Ha egyidejűleg több egyenlő érzelmi természetű és erejű érzet hat be a tudatra, akkor *a figyelem elsősorban a többitől eltérő felé fordul, míg az egyformák egybeolvadnak.*" Ez a törvény a szemléltető oktatás helyes keresztülvitelénél nem lesz mellőzhető.

A figyelem munkája eleinte emelkedő, majd sülyedő görbe vonal alakjának felel meg. Fontos, hogy a *munkaszüneteket* időpontjukra és tartamukra nézve úgy válasszuk meg, hogy azok a tényleg beállott kifáradást enyhítsék, de ne gyengítsék egyszersmind a megszerzett gyakorlat hatását. A *változatosság* a kifáradást csökkenti ugyan, de nem szünteti meg. A szellemi munkabirást nemcsak a szellemi, de a terhes testi munka is csökkenti. Fontos tudnunk, hogy maga az *izomszövet* a kifáradást igen könnyen birja és kiheveri, míg az *idegállomány* nehezen fárad, de ha kimerült, akkor csak nagyon nehezen és igen lassan tér magához. A szerző megismertet bennünket a szellemi kifáradás kipuhatolására irányuló élettani, lélektani és kombinációs módszerekkel. Az *érdeklődés* fejlődéséről, melyet alaki szempontból mint első *Nagy* László tett tanulmány tárgyává, a figyelem zavarairól és kimerüléséről, az alvásról és álomról s végül az öntudat zavarairól szóló rész zárja be a nagyértékű VI. fejezetet.

A VII. fejezet a gyermeki elme hibáival és abnormitásaival foglalkozik. Ismerteti a psychopathiák (lelki rendellenségek) kórokait, testi és lelki tüneteit, felosztását, az ideges gyermekek nevelését. Természetesen a pedagógiailag befolyásolható bajok körében marad ; a valóságos elmezavarokat csak érinti, mert ezeknek pedagógiai jelentőségük nincsen : teljesen a szakorvosi elbánás körébe esnek. Vizsgálatai alapján számos adattal megismertet bennünket a gyengetehetségű gyermekek képzet- és szókincsével, felfogó és emlékező képességével, rajzaival, számolóképességével, érzelmi és akaratvilágával és ez utóbbival kapcsolatosan a szociális és büntetőjogi szempontból fontos erkölcsi gyengeelméjűséggel, moral insanity-val.

A gyermekkori elmegyengeség *társadalmi jelentősége*, az elmegyengék védelme, oktatása, foglalkoztatása és orvoslása c. rész nemcsak a pedagógusok és orvosok, de a szociológok és államférfiak figyelmét is követelheti magának. Hazánkban az elmegyenge gyermekek száma a 20.000-et jóval meghaladja és kétségtelenül bebizonyosodott tény, hogy a fiatalkori büntettesek igen jelentékeny része kimutathatóan kóros-, főleg pedig gyengeelméjű. Hogy az ilyenekkel szemben sem a börtön, sem a javítóy intézetek nem vezetnek helyes eredményre, az magától érthető. A gyengetehetségű, gyengeelméjű gyermeket a teljes zűlléstől s viszont a társadalmat az ekként eredő károktól csakis a gyengeelméjűek hathatós védelme mentheti meg. Figyelemreméltó, amit a gyengeelméjűek számára való *kisegítő iskolákról* ír. A szembeállított nemzetközi statisztika adatok bizonysága szerint ezen a téren még messze mögötte állunk a külföld legtöbb államának. *Sok a tennivalónk!* Minden nagyobb városban szükség volna kisegítő iskolára. — Érdekesen és tanulságosan ismerteti, miként történik ez intézetekben az érzékelés tökéletesítése, a tér-, idő- és számképzetek elsajátíttatása, a figyelem-, emlékezés, itélőképesség fejlesztése, az érzelmek, kedélyélet, akarat nevelése és a későbbi *ipari foglalkozásokra való előkészítés*. Megtudjuk, milyen foglalkozásokra taníthatók e szerencsétlenek, hogy életök fenntartását biztosítsák és a társadalomnak terhére és kárára ne legyenek.

VIII. A gyermeki elme védelme: a gyermek elméjének elfajulása elleni védekezés. Ez a leglelkesebb fejezete a könyvnek, amely arra van hivatva, hogy fölrázza a társadalom lelkiismeretét! Alaptétele : *A gyermeki elme védelme nem a gyermeknél, hanem a gyermek szülőinél kezdődik!*" Szociálisan érző és gondolkozó ember nagy elismeréssel fogadhatja *a szegénysorsú néprétegek életviszonyainak javítására* vonatkozó intelmeket, de szükséges, hogy ezek törvényhozóink (ha ezeknek egy része szokott volna olvasni !) s a közigazgatás vezető faktorainak lelkét fölrázzák és inspirálják.

„*A gyermek szellemi fejlődésének elősegitése és a túlterhelés elleni védekezés*" c. fejtegetés pedagógiai értékét és jelentőségét legnagyobb elismeréssel fogadom. E részt nem tudom eléggé szülők és tanítók figyelmébe ajánlani. Érdekes aktualitás e szakaszban *a nemi felvilágosításról* való megemlékezés és az egyfolytában való, vagy kettéosztott tanítás kérdése, mely utóbbival kapcsolatban a helyes órarendről, az óraközi szünetekről, testgyakorlatokról és házi feladatokról közli igen figyelemreméltó gondolatait.

A *zűllésnek* kitett, zűllő és bűntettes gyermekek védelméről is megemlékezik ; a *javító nevelés*, gyógynevelés és megóvás mellett tör lándzsát. Hazánkban 1904-ben a letartóztató intézetekből és fogházakból szabadult elitéltek közül volt 12—15 éves : 3291, 16—20 éves : 13887. Szomorú adatok!

Végül megismertet bennünket a hazai, állami és társadalmi *gyermekvédelemmel* ; az erre tartozó törvényekkel, rendeletekkel, intézményekkel és egyesületekkel. Azzal a hitté magasztosult reménnyel végzi be mindenoldalú, igazán sokat és sokfélét összesűrítő gyermektanulmányi művét, hogy *a gyermekmentés sikerének* az állam, a hatóságok, a társadalom és a tudomány együttes akciója folytán : kellő kitartás mellett — ha lassan és fokozatosan is — de *be kell* következnie!

Ki kell emelnem a könyv *stilusának* kíváló sajátságait. Keresetlensége, magyarossága, világossága igen kellemes olvasmánnyá teszi Ranschburg munkáját, aki az irásművészetnek is mestere. Általában könnyed, csak elvétve, nagy ritkán túlságosan tömör s így nehéz. Pl. a 79. lapon : „Saját módszerem a képzettársítást közvetve vizsgálja a szóemlékezet vizsgálásával, önként adódó téves visszaemlékezések elemzése útján, amelyek többnyire az egyén gyakorlottabb gondolkodási irányzatainak önkéntelen s ennek folytán mesterségesen befolyásolt nyilvánulásai." De vannak helyek, amelyeken melegsége, *lelkessége magával ragad*, pl. a 164. lapon, ahol a közös eszményekhez való láncolásról nagyon szépen, nagyon lendületesen, valóságos ihlettséggel ír. Szépen ír a gyermekek és serdülőkorúak öngyilkosságáról szóló, egyébként szomorú fejezetben a szerelemről és a félig megértett materialisztikus felfogásról.

A stilus értelmi elemébe sok-sok meleg hangulati elem vegyül e helyeken. A tudós gondolatát át meg áthatja érzése. Nagy erkölcsi qualitása ez művének a tudományos megbízhatóság mellett! Kapcsolatosak e stilusbeli hangulatot kiváltó érzések a szerző nagy szociális és ethikai tendenciáival és mélységes tudományos és humánus meggyőződésének erejével és nemes hevével. Erkölcsi vonása a nagy *lelkiismeretesség* is, amelylyel mindent feldolgozni, összefoglalni, rendezni és helyesen megértetni

iparkodik. Lelkiismeretének finom megnyilvánúlása pl. azon utasítás, amellyel a gyengeelméjű gyermeket megvizsgáló orvost irányítja. (213. l.) Egy szóval: a sok vásári módon, rideg üzleti érdekből készülő könyv mellett a Ranschburg könyve egyike a *legbecsületesebb* munkáknak.

Ki kell emelnem a mű *szerkezetének* áttekinthetőségét, az anyag logikus egymásutánját, a címek alatti dispoziciók használhatóságát, az olvasó előzetes tájékozódása és utólagos összefoglalása alkalmával s végül az apróbetűs részletekkel való disztinktív tagolását az anyagnak. Ismétlések fordulnak ugyan elő (pl. a vízfejűség, a pajzsmirigy, stb.), de ez nem kellemetlen, mert más más vonatkozásban más-más dologgal kapcsolatban kikerülhetetlen. Utal is mindig az előző tárgyalásra és a következőre.

Meghatározásai nagyon szépek, pl. az akaraté. (127. l.)

Érdekes volna az új kiadást a régivel egybevetve megállapítani, milyen részekkel bővült az új. Ámde akkor amúgy is hosszúra vált ismertetésemet még jobban nyújtanám. Az Előszó különben felsorolja a különbségeket. Általánosságban csak azt jelezem, hogy a mű meggyarapodása a hazai és külföldi gyermektanulmányozásnak az I. kiadás óta bekövetkezett *jelentékeny fejlődését tünteti föl, amely fejlődésben ismét Ranschburg Pálnak kiváló érdeme van.*

A nyomdai kiállitás dicséri az Atheneumot. Csupán csak azt jegyzem meg — s ez talán inkább a szerzőnek szól, — hogy a *képeken* nem mindenütt található fel az, amiről a szöveg szól. Az agyra vonatkozó ábrák nem szemléltetik mindazon részleteket, amelyeket a leirás tartalmaz. Sajtóhiba alig van; a 240. lapon „fegyelmi“ helyett „figyelmi“ és azok a hibák, amelyeket maga a szerző e lap legutóbbi számában korrigált.

Ne hiányozzék e könyv egy iskolának a könyvtárából sem! Én a tanítónövendékek ifjúsági könyvtárának is megszereztem, sőt oda fogok hatni, hogy kötelező pedagógiai olvasmányaik közé felvétessék. Ajánlom kartársaimnak, minden pedagógusnak szülőnek és iskolaorvosnak!

Apróságok a gyermekek életéből.

Gyüjtötte: **Jablonkay Géza dr.** Bpest.

Babázó fiú. 1. Géza *úrfi* már öt esztendős is elmúlt — és a legkedvesebb játéka a *baba*. Látott már a világ ilyent? A babákat, mert több is van neki, ép úgy gondozza, ápolja, mint a hogy a leánygyermekek szokták. Lefekteti aludni őket, betakarja kendővel, hogy meg ne fázzanak; ha betegek, Priessnitzet tesz a nyakukra, ha eltörik a lábuk vagy megvágják a kezüket, bekötözi a beteg testrészeket. Különösen két baba részesül e különös kitüntetésben: *Edit* és *Alisz*-baba. (Unokanővéreiről nevezte el így azokat.)

Mult héten volt Géza úrfi öcscsének a születésnapja. Persze kapott egy-két ajándékot s hogy Géza úrfi szíve is meg ne repedjen, hát ő is kapott valamit. Mi sem természetesebb, mint az, hogy néhány nap múlva mindkét babának születésnapja van. Sőt mi több, öcscse babáinak is születésnapjuk van. A kanapéra ülteti tehát a babákat, egy-egy papiros tálcát tesz ölükbe és apró játékokat rak a babák elé a tálcákra. Ezek a születésnapi ajándékok. De ez még nem elég. Gratulálni is kell a babáknak. Rögtön kész a formula: „Isten éltessen Edit-baba, Isten éltessen Alisz-baba!“ Ezt a gratulációt elmondatja öcscsének is, a jelen lévő cselédleánynyal is. Behívja a másik szobában lévő édesanyját és atyját is, hogy ők is gratuláljanak. És boldog megelégedettséggel legeltette szemeit a két ünnepelt babán.

2. A születésnapi ünnep lezajlása után néhány nap múlva a babák ismét nevezetes esemény tárgyai voltak. Rendes szokás szerint Géza úrfi ágya melletti széken alusznak a babák két skatulyában, vánkosra fektetve, zsebkendőbe csavarva. A nevezetes estén a szék támlájára helyezi mozgatható végtagú cicáját, előre nyújtott mellső lábakkal. Mikor édesanyja ezt meglátja, így szól: „Ni, mily kedvesen tetted a szék támlájára a cicát, — kis fiam!“ Mire így válaszol: „Az nem cica. Az a babák őrző angyala, most vigyáz a babákra. Aztán majd reggel add ide a babákat is, meg az angyalt is, mert *mindhármunk* őrző angyala lesz“. (T. i. az övé és a két babáé.)

A mikor a babák „javítás alatt voltak“, a cica pótolta a babákat, a cica volt a becézgetés, gondozás tárgya, a cicát fektette egy kendőkkel kibélelt kosárba — az ágya mellé, még pedig úgy, hogy a cica ő reá nézzen a szemével, hogy a cicáról álmodjék.

Újonnan belépett tagok.

Beválasztattak az 1908. február 29-én tartott választmányi ülésen.

Schifter Ilona tanítónő Budapest, Gonda Irén tanítónő Budapest, Farkas Pál író Budapest, Kenessey Béla tanító Budapest, Steller Antal okl. mérnök Budapest, Philips Mihály tanító Temeskubin, Sztankovics Margit tanítónő Budapest, Schinabeck Józsa tanítónő Budapest, Lukács Gyula tanító Budapest, farcádi Sándor Domokos ny. tanítóképző-int. tanár Budapest, özv. losonczy Lossonczy Tamásné Budapest, dr. Kulcsár Barnáné járási orvos neje Nyírbátor, Hitter Lajosné főintéző neje Nyírbátor, Reim Ivánné dohánybeváltótiszt neje Nyírbátor, Szende Emil dr. községi orvos Nyírbátor, Balogh Ferencné Nyírbátor, Goldmann Árminné Nyírbátor, prof. dr. Phil M. C. Schuyten Antverpen, Gammel Irma tanítónő Budapest, Szilágyi Arthur Károly dr. ügyvéd Budapest, Fürj Pál gyógyped. tanár Budapest, Karnay Árpád gyógyped. tanár Budapest, M. U. dr. Reitzer László orvos Budapest, Szabó György ref. igazgató-tanító Deés, Székely György pedagógiumi tanár Budapest.

A Gyermek tartalma

A gyermek rokonszenvi érdeklődése. *Nagy László.* — A siketnéma gyermek lelki világa. *Berkes János.* Az első gyermektanulmányi és gyermekvédelmi kongresszus Berlinben. *Domokosné Löllbach Emma.* — Irodalom. A gyermek elme, Ranschburg Pál dr.-tól. Ism.: *Keszler Károly.* — Apróságok a gyermek életéből. *Jablonkay Géza dr.* — Ujonnan belépett tagok.

Szerkesztőség: *Budapest, VIII., Üllői-ut 16/b.* — Pénztáros: *Perényi József dr., tanár*, Budapest, *VII., István-ut 63.*